

KONCEPCJA OJCOSTWA W TERAPII METODĄ JYVÄSKYLÄ

Wstęp

Badania prowadzone w zakresie terapii grupowej, również te prowadzone na Uniwersytecie Jyväskylä wskazują, że sposób wychowania dzieci przez mężczyzn w związkach przemocowych wpływa na stosowanie przemocy. Zauważono, że ojcowie, którzy dopuszczają się przemocy wobec swoich partnerek zwykle reprezentują typ ojcostwa znanym jako tradycyjny, tj. autorytarny i kontrolujący. Wypowiedzi mężczyzn stosujących przemoc w związkach na temat ojcostwa odzwierciedlają zarówno przekonania wyniesione z poprzednich pokoleń, czyli są produktem tzw. tradycyjnego ojcostwa oraz współczesnych poglądów kulturowych definiowanych jako tzw. nowe ojcostwo. Ten rodzaj nowego ojcostwa zawiera ideę wspólnego rodzicielstwa, gdzie wychowanie i uczestnictwo w życiu rodziny nie są związane z pełnieniem określonych ról społecznych. Czasami bycie ojcem lub narodziny dziecka automatycznie zwiększają chęć pomocy współmałżonkowi. Ojcowie mówią wówczas o sobie jako o pomocnikach dla swoich małżonkowie, a nawet jako współgospodarzom. Co więcej, w związku z tą przemianą życia, mężczyźni wspominają o koniecznych poświęceniach i kompromisach. Chociaż w przeważającej części poświęcenie było opisywane jako dobrowolne, wypowiedzi ojców wyrażały także trudności lub przeciwstawne postawy wobec zmiany dotychczas wygodnego stylu życia. Ojcowie oceniali również swoje wcześniejsze ojcostwo, a później aktywnie szukali sposobów na jego ulepszenia i osiągnięcie nowych ideałów ojcostwa, które były sprzeczne z ich własnymi ideami męskości i ojcostwa. Wywołało to z kolei niekomfortowe uczucia. Mężczyźni porównywali także sytuację swoich ojców z własną sytuacją: nie zamierzali powtarzać błędów ojców i starali się być lepsi od swoich ojców. Widząc siebie jako dziecko z przemocowym ojcem, czasami byli w stanie lepiej zrozumieć sytuację i doświadczenia swoich własnych dzieci. Zostanie ojcem może również spowodować odejście od agresywnych zachowań, ale też dzieci mogą działać jako motywatory w procesie stawania się lepszym (nie stosującym przemocy) ojcem, współmałżonkiem, a nawet osobą. Wg. założeń modelu Jyväskylä klient promuje dobre ojcostwo poprzez rozmowę o doświadczeniach

sukcesu w wychowaniu, chwając współmałżonka, siebie i dzieci. Terapeuci budują fundamenty dobrego rodzicielstwa dla klientów poprzez udzielanie porad, instrukcji i uczestnictwie w formach psychoedukacji. Nieadekwatne rodzicielstwo jest konstruowane, gdy rodzice noszą w sobie doświadczenie porażki, obwiniają małżonka lub dzieci i kiedy rodzice nie rozumieli związku pomiędzy własnymi czynami a cierpieniem ich dzieci. Terapeuci mogą wspomagać konstruowanie adekwatnego ojcostwa poprzez pozycjonowanie rodziców lub siebie jako dzieci oraz oferując różne formy psychoedukacji. Doświadczenia w modelu Jyväskylä pokazują, że rozmowa o ojcostwie odbywała się we wszystkich grupach przemocowych mężczyzn, prawie na każdej sesji, a nawet była spontanicznie podnoszona przez uczestniczących w niej mężczyznach.

Cechy tradycyjnego ojcostwa:

- Niektórzy mężczyźni, mówiąc o aktach nieposłuszeństwa swoich dzieci, konstruowali autorytarną i dyscyplinarną postawę.
- Niezależność mężczyzny, czyli męskie uprawnienia, były uważane za ważniejsze i mocno podkreślane w porównaniu z obowiązkami ojca.
- Mężczyźni potrafili zastanowić się nad swoim emocjonalnym związkiem z dziećmi, częściowo dzięki porównaniu własnej pozycji ze stanowiskiem współmałżonka. To porównanie zmuszało mężczyzn do przyznania, że byli emocjonalnie oddaleni od swoich dzieci.

Pozycjonowanie jako narzędzie w dyskusjach terapeutycznych na temat ojcostwa

Pozycjonowanie można opisać jako proces dyskursywny, w którym klientom przypisuje się role lub miejsca w dyskursie. Lokalne dyskursy mające miejsce w trakcie trwania terapii odzwierciedlają szersze dyskursy kulturowe. Pozycje konstruowane w lokalnych dyskursach odzwierciedlają pozycje zakorzenione w dyskursach kulturowych. Pozycjonowanie wyznacza granice tego, co uważa się za społecznie i logicznie możliwe do zrealizowania. Innymi słowy pozycjonowanie określa prawa i obowiązki, a tym samym podział władzy między uczestnikami

dyskursu. Pozycjonowanie może być jawne lub ukryte. W dyskursach terapeutycznych terapeuta może kwestionować stanowiska, które zostały zadane, i pozycje, które przyjmuje. Terapeuta może również próbować pozycjonować klienta na miejscu jego / jej dzieci lub partnera. Może to spowodować zwiększenie empatii i poprawę procesu mentalizacji. Sprawia, to że konsekwencje przemocy, zwłaszcza konsekwencje psychologiczne, stają się bardziej konkretne.

Rozmawiając o aktach nieposłuszeństwa swoich dzieci, niektórzy mężczyźni uczestniczący w terapii wg. modelu Jyväskylä demonstrowali autorytarną i dyscyplinarną postawę. Niezależność mężczyzny, czyli uprawnienie mężczyzny do stosowania siły jako atrybutu władzy, było uważane przez nich za ważniejszą niż obowiązki ojca. Na drugim biegunie postawy ojcowskiej znajduje się nowe ojcostwo. Mężczyźni uczestniczący w terapii opisywali tę formę ojcostwa jako pozytywną, zachwycającą i aktywną część życia. Ocenili również swoje wychowanie przez ojca w ramach tradycyjnego ojcostwa i aktywnie poszukiwali sposobów na ulepszenie i realizację nowych idei ojcostwa, które były sprzeczne ze stereotypowymi ideami męskości ojcostwa. Mężczyźni często porównywali pozycję swoich ojców i własne: nie zamierzali powtarzać błędów ojców i starali się być lepsi od swoich ojców. Przypominając sobie własne dzieciństwo z agresywnym ojcem, czasami byli w stanie lepiej zrozumieć sytuację i doświadczenia swoich dzieci. Stanie się ojcem może również spowodować odejście od agresywnych zachowań, gdyż dzieci mogą działać jako motywatory w procesie stawania się lepszym (nie stosującym przemocy) ojcem, współmałżonkiem, a nawet osobą.

Męska tożsamość a ojcostwo

Jednym z kluczowych aspektów badań nad perspektywą płci w prowadzeniu terapii dla sprawców przemocy była konstrukcja męskiej tożsamości. W terapii grupowej podejścia dyskursywne i narracyjne podkreślają konstrukt tożsamości w bardziej płynny sposób, niż konstruowanie podmiotowości poprzez pozycjonowanie siebie i innych w kontaktach społecznych. Mężczyźni wydają się konstruować swoją męskość jako przeciwieństwo kobiecości. Badania programów dla sprawców wykazały, że sami uczestnicy nie łączą swojego

agresywnego zachowania z pojęciem męskiej tożsamości. Stąd, aby móc zrekonstruować to drugie, terapeuta musi aktywnie wysunąć na pierwszy plan ideę poglądów na płęć i spróbować zdekonstruować dyskursy kulturowe o mężczyznach i kobietach, na których opierają się mężczyźni, budując swoją męską tożsamość.

Jednym z często podnoszonych aspektów męskiej tożsamości jest ojcostwo, ponieważ większość uczestników ma dzieci. Dlatego terapeuci wielokrotnie odwołują się do poglądu na temat kobiet i dzieci w terapiach grupowych. Bycie ojcem okazało się motywacją do zmiany zachowań agresywnych mężczyzn. W modelu Jyväskylä znaleziono cztery dyskursy o ojcostwie: są to dyskursy o usprawiedliwieniu, odpowiedzialności, winie i różnicowaniu. Dyskursy te były różnie wykorzystywane zarówno przez uczestników terapii, jak i samych terapeutów podczas terapii grupowych. Dyskurs uzasadnienia wykorzystano do podkreślenia praw ojca w stosunku do dziecka oraz do podkreślenia biologicznych podstaw rodzicielstwa. Dyskurs ten został również wykorzystany przez mężczyzn, aby uzasadnić użycie przemocy jako narzędzia wychowania rodzicielskiego. Jednak terapeuci wielokrotnie i celowo korzystali z dyskursu dotyczącego odpowiedzialności, aby podkreślić obowiązki w ramach sprawowania ojcostwa oraz uwidocznienie wpływu ich agresywnych zachowań na swoje dzieci. Dyskurs ten wykorzystali także mężczyźni, budując siebie jako aktywnych wychowawców swoich dzieci. Niektórzy mężczyźni mówili o kontrolowaniu swoich zachowań ze względu na dzieci, a zatem przyjęli odpowiedzialność za swoje zachowanie. Dyskurs o ojcostwie związany z winą łączył się świadomości mężczyzn z poczuciem niespełnienia psychologicznych i społecznych wymagań ojcostwa. Dyskurs o winie uwidaczniał się w sprzeczności między spełnionym ojcostwem a tym, co mężczyźni uważali za ważne w ojcostwie. Wreszcie dyskurs o różnicowaniu został wykorzystany do oddzielenia ich pozycji jako ojca od roli sprawcy przemocy. Na pierwszy rzut oka, wydaje się, że połączenie ojcostwa i agresywnego zachowania w swojej tożsamości powoduje poważny dysonans. Zauważono również sprzeczności między ojcostwem a przemocą podczas badania traumatycznych doświadczeń sprawców. W swoich badaniach prof. Juha Holma przeanalizował w jaki sposób sprawcy łączyli swoje traumatyczne doświadczenia z dzieciństwa z agresywnymi zachowaniami w wieku dorosłym. Praca nad traumą jest ważną kwestią, z którą należy się zmierzyć w terapii grupowej, ponieważ ponad połowa mężczyzn w terapii grupowej doświadczyła przemocy w dzieciństwie lub młodości.

Analiza treści dyskursu wyraźnie pokazała, w jaki sposób doświadczenia przemocy z dzieciństwa i młodzieży były konstruowane jako wydarzenia traumatyczne. Doświadczenia te były powiązane z agresywnymi zachowaniami dorosłych jako zachowanie wyuczone (od przemocy ojca wobec matki) i samoobrony (przemoc ojca wobec siebie). Będąc celem przemocy ze strony matki, wiązano ją z postawami wobec kobiet i walką o władzę w związku małżeńskim. Rozmowa o traumie była związana z zajmowaniem pozycji ofiary, co utrudnia przejście odpowiedzialności za swoje przemocowe zachowanie. Profesor Holma pokazuje jak, dzięki własnym traumatycznym doświadczeniom z dzieciństwa, niektórzy mężczyźni byli w stanie postawić się na miejscu ofiary przemocy. Umożliwiło im to zajęcie stanowiska odpowiedzialnego ojca i dodatkowo motywowało do zaprzestania przemocy. Terapeuci jednocześnie kwestionowali i zachęcali do rozmowy o traumie. Zapraszając mężczyzn do zajęcia pozycji ofiary przemocy, terapeuci promowali gotowość mężczyzn do przyjęcia odpowiedzialności za własne agresywne zachowanie. Z analizy treści grupowych dyskusji terapeutycznych widać również, że bycie ojcem i stosowanie przemocy było głównie omawiane jako osobne kwestie. Ponadto w rozmowach w ramach terapii grupowych wykryto zarówno tradycyjne, jak i nowe dyskursy na temat ojcostwa. Stwierdzono, że tradycyjne ojcostwo obejmuje zachowanie pasywne, unikające, dalekie, obojętne, autorytatywne i kontrolujące. W tradycyjnym dyskursie na temat ojcostwa przemoc była uzasadniona jako jedyny sposób radzenia sobie w trudnych sytuacjach rodzicielskich. Natomiast nowy dyskurs o ojcostwie charakteryzował się aktywnym i troskliwym, empatycznym i opiekuńczym ojcostwem. Akceptacja tego nowego dyskursu na temat ojcostwa została uznana za cel stawiany sobie przez mężczyzn jako ojców. Nowe ojcostwo może kolidować z tradycyjnymi ideami męskości, ojcostwa i męskości, a tym samym może otworzyć przestrzeń dla rekonstrukcji innych obszarów męskiej tożsamości.

Celem badania prowadzonego na Uniwersytecie Jyväskylä było zrozumienie jak mężczyźni, którzy dopuścili się przemocy wobec swoich partnerów, mówią o ojcostwie i jak postrzegają swoją pozycję jako ojców. W modelu Jyväskylä wyróżniamy trzy różne modele tradycyjnego ojcostwa:

1) Ojcostwo pasywne i unikające

5

Unikanie odpowiedzialności za utrzymywanie dobrych relacji z własnymi dziećmi często pojawiało się w rozmowach męskich sprawców przemocy (zwykle tych, którzy opuścili swoje rodziny). Mówiąc o aktach nieposłuszeństwa swoich dzieci, niektórzy mężczyźni stworzyli autorytarną i dyscyplinarną postawę. Niektórzy z nich stworzyli obraz siebie jako zmuszonych do sprawowania dyscyplinarnej i autorytarnej roli przez swoich współmałżonków, którym trudno było utrzymać w ryzach zachowanie własnych dzieci.

2) Odległe, obojętne ojcostwo

Niezależność mężczyzny, czy też męskie uprawnienia, były uważane za ważniejszą, a w każdym razie mocno podkreślaną zasadę (w porównaniu z obowiązkami ojca). Mężczyźni byli w stanie zastanowić się nad swoim emocjonalnym związkiem z dziećmi, częściowo dzięki porównaniu własnej pozycji ze stanowiskiem współmałżonka. To porównanie zmusiło mężczyzn do przyznania, że byli emocjonalnie oddaleni od swoich dzieci. Ten dystans emocjonalny, zdaniem klientów, wynikał głównie z tego, że tak dużo pracowali lub ograniczali się do konkretnych zadań, podczas gdy dzieci wykorzystywały matki jako wsparcie emocjonalne.

3) Autorytatywne, kontrolujące ojcostwo

Wielu mężczyzn opisało, że starali się być postrzegani jako głowa rodziny. Mężczyźni argumentowali, że jest to obowiązkowe w postrzeganiu jako rodzica, ale w większości przypadków uważali, że posunęli się w tym za daleko. Skorzystanie z kontroli było często uzasadniane chęcią ochrony dzieci przed krzywdą zewnętrzną lub złym zachowaniem. Ostatecznym celem było wychowanie ich dzieci na „dobrych dorosłych”, chociaż czasami przyznawali, że zdolność kształtowania przyszłości ich dzieci jako dorosłych była ograniczona.

Różne strategie postępowania z mężczyznami stosującymi przemoc

Badania w zakresie terapii dla sprawców pokazują, że istnieją różne kategorie ojcostwa jako relacji mężczyzn, którzy dopuścili się przemocy wobec swoich partnerów, ze swoim potomstwem. Podstawowym typem ojcostwa to ojcostwo określane jako tradycyjne, to znaczy

autorytarne i kontrolujące. Mężczyźni ci są surowi, oczekują bezwzględnego posłuszeństwa, nie przyjmują krytyki, rad ani żadnego sprzeciwu ze strony pozostałych członków rodziny, a za najważniejszą cechę postawy mężczyzn uważają się męskie uprawnienia. Tacy ojcowie często oczekują, że matka będzie odpowiedzialna za nieprzyjemne obowiązki rodzicielskie, uczestniczyła w zabawach, budując w ten sposób reputację dobrego rodzica. Przemocowi ojcowie koncentrują się bardziej na kontrolnych aspektach kary niż na nauczaniu aspektów dyscypliny. Przemoc umożliwia ojcu utrzymanie kontroli nad innymi członkami rodziny i, jeśli nie będzie się posłusznym jego woli, może poczuć, że poczuje się on „rozgrzeszony” z popełnienia aktów przemocy. Ponadto agresywni ojcowie zwykle interpretują zachowanie swoich dzieci jako impulsywne, krnąbrne i mogą uzasadniać stosowanie ojcostwa opartego na kontroli jako próbę wychowania lub ukształtowania charakteru dziecka. Badania sugerują też, że agresywni ojcowie zapewniają swoim dzieciom mniej ciepła i życzliwości niż ojcowie wychowujący bez przemocy. Nie różnią się jednak od ojców, którzy nie stosują przemocy ilością czasu spędzanego ze swoimi dziećmi, chociaż są bardziej surowi dla swoich dzieci. Mężczyźni stosujący przemoc są w dużej mierze nieświadomi skutków swojej przemocy wobec ich dzieci, chociaż są one często obserwowane przez ich matki i nauczycieli. Wielu ojców zniecających się nad partnerkami jest zaniepokojonych wpływem przemocy na ich dzieci oraz dzieci ich partnerów. Ojcowie biologiczni częściej niż ojcowie zastępczy wierzyli, że ich przemoc ma negatywny wpływ na ich dzieci. Agresywni mężczyźni zajmują zróżnicowane postawy wobec skutków przemocy wobec swoich dzieci, ponieważ czasami przyznawali się do szkodliwych skutków stosowania przemocy, a nawet wyrażali chęć zadośćuczynienia za te skutki, podczas gdy inni ewidentnie pozostawali całkowicie nieświadomi ich skutków. Mężczyźni stosujący przemoc, których ojcostwo opierało się na autorytecie, kontroli i władzy, doświadczali frustracji i rozczarowania swoim ojcowskim stylem. Ci ojcowie stosujący przemoc pragnęli głębszej więzi ze swoimi dziećmi, ale jednocześnie czuli, że w ich wysiłkach, by stać się „dobrym ojcem”, były cienie i ograniczenia. Uważano, że małżonkowie ograniczają ojcostwo mężczyzn, ponieważ dominują dzieci w „przestrzeni rodzicielskiej”, pozostawiając im tylko minimalną przestrzeń do funkcjonowania, tak że najważniejszą rolą pozostającą dla nich jest bycie sprawą przemocy.

W terapeutycznych programach interwencyjnych dla sprawców przemocy działania mające na celu rozwiązanie tych problemów zaczęły pojawiać się w połowie lat 90. XX wieku w wyniku pracy z męskimi grupami rodzicielskimi. Obecnie istnieje kilka programów, które usiłują rozwiązać kwestie przemocą ze strony ojca i partnerów, takich jak program Restorative Parenting w ramach Domestic Abuse Project (DAP) w Minneapolis w stanie Minnesota i Caring Dads, opracowany przez Change Ways program edukacyjny dla sprawców przemocy w Londynie. Coraz częściej terapeutyczne programy interwencyjne dla sprawców rozwijają współpracę z pomiędzy rodzicami a instytucjami, które zajmują się potrzebami dzieci. Pomimo rosnącego zainteresowania rodzicielstwem w programach walki, zainteresowanie badawcze tą kwestią było niezwykle rzadkie.

Mężczyźni uczestniczący w terapii grupowej mają trudności z akceptacją własnego przemocowego zachowania i roli ojca. Mężczyznom stosującym przemoc trudno jest zaakceptować i połączyć rolę ojca z agresywnym zachowaniem. Rozumieją i są świadomi sprzeczności zachodzącej pomiędzy z jednej strony ojcowskimi wymogami wychowania i uczestnictwem w życiu rodziny, a z drugiej strony ich własnym przemocowym zachowaniem. Złego ojca opisuje się jako niezdolnego do stworzenia modelu męskości oraz jako osoby wątpliwej pod względem posiadanego autorytetu społecznego i moralnego. Użycie przemocy fizycznej automatycznie pozbawia człowieka moralności. Przemoc jest postrzegana jako część praw ojcowskich i jako taka nie stoi w sprzeczności z ideą dobrego ojcostwa. Opinie na temat ojcostwa odzwierciedlają zarówno przekonania wyniesione z tradycyjnego wychowania, czyli tradycyjnego ojcostwa, jak i współczesnych poglądów rozumianych jako fundament dla nowego ojcostwa.

Nowe ojcostwo

Obecnie kładzie się nacisk na zdolność ojców do opiekowania się dziećmi i wychowywania ich w taki sam sposób, jak robią to matki. W toczącej się obecnie debacie na temat ojcostwa termin „nowy ojciec” jest używany do opisania bardziej opiekuńczych ojców, którzy rozwijają bliższe relacje emocjonalne ze swoimi dziećmi, a także dzielą obowiązki związane z opieką nad dziećmi ze swoimi partnerkami. Nowi ojcowie są bardziej aktywnymi ojcami, co oznacza, że

są coraz bardziej zaangażowani w opiekę nad dziećmi, a także w ich wychowywanie. Opieka stanowi rdzeń nowego ojcostwa i obejmuje zapewnienie fizycznego, intelektualnego i psychologicznego wsparcia ich dzieciom. Ilość czasu, jaki ci ojcowie spędzają ze swoimi dziećmi lub to, co się z tym czasem robi, jest mniej ważne niż jakość i sposób ich zachowania w stosunku do dzieci. Oprócz wychowania i partycypacji, koncepcja wspólnego rodzicielstwa i równości rodzicielstwa jest również poruszana w kontekście nowego ojcostwa. Wspólne rodzicielstwo koncentruje się na idei, że prace domowe i opieka nad dziećmi nie podlegają podziałowi pracy ze względu na płeć. W ramach wspólnego rodzicielstwa oboje rodzice mogą i chcą uczestniczyć we wszystkich zadaniach codziennego życia rodzinnego. W ramach koncepcji terapii wg. modelu Jyväskylä pojęcie przemocy w sytuacji ojcostwa, ma również na celu zbadanie możliwych mocnych stron ojcostwa przemocowych mężczyzn oraz ich zdolności do dojrzewania i ojcowskiego rozwoju. Model weryfikuje czy mężczyzna stosujący przemoc jest w stanie, pomimo stosowania przemocy, postrzegać siebie jako odnoszącego sukcesy rodzica. Założenia modelu określają, że mężczyźni w grupie terapeutycznej mają zdolność wyrażania swoich wyuczonych tradycyjnych ról jako mężczyzn i ojców oraz czy są gotowi dokonać zmian potrzebnych, aby stać się lepszymi rodzicami.

Ojcostwo pasywne i unikające

Unikanie odpowiedzialności za utrzymywanie dobrych relacji z własnymi dziećmi często przewijało się w wypowiedziach mężczyzn stosujących przemoc. Mężczyźni rozmawiali tak, jakby ich relacje z dziećmi były im obce. Niektórzy mężczyźni, zazwyczaj ci, którzy opuścili swoje rodziny, dawali przykład całkowitego braku odpowiedzialności za swoje dzieci. W tych wypowiedziach mężczyźni przekazali całą odpowiedzialność rodzicielską komuś innemu, nie okazując żadnego zainteresowania utrzymywaniem kontaktu z dziećmi.

Fragment 1:

M5: Cóż, ona ((była małżonka)) tak bardzo się wkurzyła i powiedziała, że tylko tchórz zostawia swoje dzieci i małżonkę. Cóż, oczywiście to prawda, że w zostawiłem ich w trudnej sytuacji, ale

cóż, tłumaczyłem sobie, że mają dobry system wsparcia, ponieważ mieli wokół siebie rodzinę i . . . dość bliskie i mocne relacje z bliskimi, którzy opiekowali się dziećmi.

Ojcostwo formalno-prawne uważano za najważniejszy aspekt ojcostwa. Status prawny ojca zobowiązuje go do utrzymania rodziny, to z kolei może prowadzić do przypuszczenia, że podstawową rolą ojca w rodzinie jest bycie żywicielem rodziny. To założenie było obserwowane, gdy ojcowie mówili, że praca jako ważniejszym niż obecność w domu.

Fragment 2:

M2: Mam nieprzyjemną rolę, którą żona mi narzuciła, jak karać. . . Mówiła dzieciom: „Poczekaj, aż tata wróci do domu, wtedy będziesz się odpowiednio zachowywać”. To niezbyt fajne, że zostałem zmieniony w ogra, który ma radzić sobie z dyscypliną.

Opis małżonka jako odpowiedzialnego za kreowanie roli ojca w rodzinie został zinterpretowany jako bierne, unikające ojcostwo, ponieważ ojciec przekazał odpowiedzialność za kształtowanie ojcostwa swojej małżonce. Tym samym nie kształtował on aktywnie własnego ojcostwa ani roli w rodzinie, a przynajmniej nie przyznał się do dobrowolnego przyjęcia roli kata.

Odległe, obojętne ojcostwo

Mężczyźni byli w stanie zastanowić się nad swoim związkiem emocjonalnym z dziećmi, częściowo dzięki temu, że byli świadkami relacji małżonków z dziećmi i porównując je z własnymi relacjami. To porównanie zmusiło mężczyzn do przyznania, że byli emocjonalnie oddaleni od swoich dzieci.

Fragment 3:

M2: Na przykład, w pewnym sensie, nigdy nie miałem takich relacji się z moimi dziećmi w taki sam sposób, jak moja małżonka. Nasz związek, relacja z moimi dziećmi, była inna. . . Mentalnie znacznie bardziej odległa emocjonalnie.

Ten emocjonalny dystans, zdaniem mężczyzn, wynikał głównie z tego, że tak dużo pracowali lub ograniczali się do wykonywania konkretnych zadań („pracy mężczyzn”), takich jak pompowanie opony w rowerze, podczas gdy dla dzieci matki udzielały im wsparcia emocjonalnego. Może to świadczyć o tym, że mężczyźni czują, iż dzieci również znają podział ról między rodzicami, inaczej zachowując się z matką niż z ojcem.

Fragment 4:

M2: Ale Matti ((dziecko)) następnie szukał wsparcia w rodzinie, od matki, może w bardziej emocjonalny sposób, ale jeśli chodziło o sport lub cokolwiek innego lub jego opony rowerowe pękły to zwracał się do mnie.

Niezależność mężczyzn, czy też męska pomoc była uważana za ważniejszą i mocno podkreślaną w porównaniu z domowymi obowiązkami ojca. Mężczyźni opisywali przebywanie poza domem, w pracy lub z przyjaciółmi, a także prawo do wyboru miejsca z kim spędzać czas po pracy zamiast spędzania czasu z rodziną.

Fragment 5:

M3: W ogóle nie sądziłem, że w trakcie ciąży jest sama ((w ciąży, a później z dzieckiem)) cały czas, w nocy było mało czasu, a potem w weekend mogłem sobie wypić piwo i wyjść z przyjaciółmi. . . Na przykład jak w Nowym Roku było oczywiste, że oczywiście muszę wyjść, wypić piwo i puścić fajerwerki.

Zostanie ojcem wymaga dostosowania się, a powyższy fragment autorzy zinterpretowali jako odzwierciedlenie obojętności, gdyż mężczyzna nie wykazuje motywacji do przystosowania się do swojej obecnej roli ojca.

Autorytatywne, kontrolujące ojcostwo

Wielu mężczyzn opisywało, że starali się zostać uznani za głowę rodziny lub uważali to za ideał, nawet jeśli niektórzy z nich również przyznawali się do porażki w tym względzie. Rola

najwyższego autorytetu wiązała się również z odpowiedzialnością za utrzymanie rodziny i podejmowanie wszystkich ważnych decyzji dotyczących rodziny.

Fragment 6:

M2: Czulem się jakby był głową rodziny albo. . . w pewnym sensie starałem się utrzymać rodzinę razem ...

W tym fragmencie mężczyzna opisał, w jaki sposób przyjął autorytarny styl wychowywania lub w komunikacji z dziećmi.

Fragment 7:

T1: Czy dzieci własnymi czynami kwestionowały twoje metody?

M2: Dzieci nie robiły tego przez ostatni rok lub półtora roku, nigdy nie pytały i nie musiałem o tym wspominać , dzieci dokładnie wiedziały o czym myślę,także nie musiałem nic robić .

T1: Ale kiedy to coś się stało, czy wtedy dzieciaki w jakiś sposób zakwestionowały rzeczy, które były dla ciebie ważne?

M2: Hmm. . . . cóż, musiało tak być, ponieważ rozmowa nie przynosiła skutku. . . działania dzieci nie zmieniło się.

Poza odzwierciedleniem pozycji autorytetu w rodzinie, tego rodzaju rozmowy zawierały również ideę kontroli nad innymi członkami rodziny. W dyskusjach dotyczących kontroli mężczyźni argumentowali, że jest obowiązek rodziców, ale w większości przypadków uważali, że posunęli się w tym za daleko. Stosowanie kontroli było często uzasadniane przez mężczyzn chęcią ochrony dzieci przed doznaniem przez dzieci jakiejś krzywdy z zewnątrz lub na skutek nieodpowiedniego zachowania. Ostatecznym celem było wychowanie dzieci na „dobrych dorosłych”, chociaż czasami przyznawali, że zdolność kształtowania przyszłości swoich dzieci jako dorosłych była ograniczona.

Nowe ojcostwo

Mężczyźni opisywali nowe ojcostwo jako pozytywną i aktywną część życia. Przyswoili sobie zasady i wymagania nowego ojcostwa i uznali, że takie ojcostwo sprawia satysfakcję. Jako ojcowie emocjonalnie dawali swoim dzieciom dużo, ale też czuli, że wiele otrzymują w zamian. Przebywanie z dziećmi było przyjemne i zabawne.

Fragment 8:

M1: Cóż, mam bardzo, bardzo silne, poczucie bycia ojcem, interakcja jest naprawdę fantastyczna z obojgiem dzieci, i to wszystko wygląda bardzo dobrze z dziećmi w sensie tego co od nich otrzymałem..... Moja córka zawsze wywołuje uśmiech na mojej twarzy, także w weekendy.

Ten rodzaj nowego ojcostwa zawiera w sobie ideę wspólnego rodzicielstwa, w którym wychowanie i uczestnictwo nie są związane z określonymi rolami płciowymi. Charakterystyczne dla nowego ojca są również koncepcje wzajemnego udziału w obowiązkach domowych, odpowiedzialności oraz bliskich emocjonalnie i empatycznych relacjach z dziećmi.

Fragment 9:

M3: Na przykład wczoraj zrobiłem pranie 4 razy i zabrałem je do suszenia, dwukrotnie opróżniłem zmywarkę i tak dalej.

Czasami bycie ojcem lub narodziny dziecka automatycznie zwiększały chęć pomocy ze strony współmałżonka i większego uczestnictwa w pracach domowych. Ojcowie mówili o sobie jako o pomocnikach swoich małżonek, a nawet jako równych gospodarzach.

Fragment 10:

M4: Zawsze staraliśmy się dzielić obowiązkami domowymi po równo, tak aby zajmując się domem wszystko było na naszych wspólnych barkach.

Zmiana związana z byciem rodzicem została uznana za pozytywną i cenną naukę, a nie odejście od tego, co ojcowie uważali za swoje normalne życie. Mężczyźni często opisywali ojcostwo jako zmianę życia, ciągłe zmienianie poprzedniego stylu życia i wyjątkowe doświadczenie, na

które nigdy nie można być w pełni przygotowanym. Co więcej, w związku z tą przemianą życia, mężczyźni wspominali o koniecznych ofiarach i kompromisach. Ojcowie rozmawiali o rezygnacji z dawnego stylu życia, hobby, spędzaniu wolnego czasu, przyjaciółach, a nawet chwilach intymności z małżonkami. Chociaż w przeważającej części takie poświęcenie było opisywane jako dobrowolne, wyrażano również trudności lub przeciwstawne postawy wobec zmiany dotychczasowego, wygodnego stylu życia.

Fragment 11:

M7: Musiałem się pożegnać ze wszystkimi. . . rodzajami. . . własnych zajęć w czasie wolnym.

Nawet rezygnacja z hobby mogła być postrzegana jako część procesu dojrzewania, a mężczyźni zastanawiali się nad możliwością wyrośnięcia z nich w końcu, tak że tak naprawdę nie była to kwestia rezygnacji, ale osobistego rozwoju. Potrafili też przyznać się do błędów jakie popełnili jako ojcowie i chcieli się na d nich uczyć. W okresie swojego rozwoju jako ojcowie, mężczyźni mówili o wzroście pewności siebie w radzeniu sobie z dziećmi. Przeanalizowali i ocenili swoje wcześniejsze ojcostwo i aktywnie szukali sposobów na poprawę i osiągnięcie swoich ideałów w tym względzie.

Fragment 12:

M1: W dzisiejszych czasach już nie, naprawdę, znalazłem w sobie dziecko, w pewnym sensie własne dziecko wewnętrzne i jestem w stanie cieszyć się zajęciami z dziećmi, być z nimi na tym samym poziomie, zamiast rządzić innymi i próbować pociągać za wszystkie sznurki.

Uczenie się miało miejsce również wtedy, gdy mężczyźni myśleli o swoim dzieciństwie i własnych ojcach: nie zamierzali powtarzać błędów ojców i starali się być lepsi od swoich ojców. Widząc siebie jako dziecko w relacjach z przemocowym ojcem, czasami byli w stanie lepiej zrozumieć sytuację i doświadczenia swoich dzieci. Okazywanie dzieciom empatii pojawiało się, gdy ojcowie mówili o stworzeniu bezpiecznej i otwartej atmosfery oraz byciu podporą dla swoich dzieci. Poczucie winy z powodu niepowodzenia bycia ojcem było również interpretowane jako wzięcie na siebie odpowiedzialności. Niektórzy ojcowie uważali również

za swój obowiązek chronienie swoich dzieci przed światem, a ustalanie bezpiecznych granic było również uważane za ważne zadanie ojcostwa.

Fragment 13:

M1: Cóż, próbowałem dowiedzieć się, co jest nie tak z dziećmi, aby czuły się bezpiecznie i dawać im wsparcie.

Niektórzy ojcowie dostrzegli, że ponoszą wielką odpowiedzialność za przyszłość swoich dzieci, a niektórzy, że ich obowiązkiem jako ojca jest wynagrodzenie dzieciom wszystkich nieszczęśliwych chwil, których sami doświadczyli jako dzieci wychowane w rodzinach przemocowych.

Ambiwalencja koncepcji nowego ojcostwa

Ojcostwo było interpretowane przez wielu mężczyzn, czasami nawet jako sprzeczne ze sobą. Dla wszystkich mężczyzn nowe ojcostwo było ideałem, do którego powinni dążyć. Jednak ich sposoby dążenia do tego ideału były różne i jako jednostki, próbując dostosować się do tego ideału, widzieli siebie z wielu czasami nawet sprzecznych, perspektyw. Ojcowie czasami mówili, że ojcostwo to walka o wychowanie dzieci zgodne z ideałami nowego ojcostwa, przeżywanie go w sprzeczności z ich ideałami męskości, ojcostwa i męskości, nawet do tego stopnia, że osiągnięcie standardów nowego ojcostwa mogło wywoływać niekomfortowe i nieprzyjemne uczucia.

Fragment 14:

M6: Przychodzi mi do głowy, gdy mówimy o tych..... że byłem taki, gdy traciłem panowanie nad sobą, a potem powinienem używać coś w rodzaju „słodkiej gadki”. Czuję się jak szmaciarz! Nie mogę przestać się tak czuć. Na miłość boską! Sprzątanie w domu, pranie, gotowanie i tym podobne rzeczy, wydaje mi się, że jestem totalną szmatą jako mężczyzna, że po prostu zostaję w domu i

Fragment 15:

M4: Trochę tak jest u kobiety, że kiedy ich brzuszki zaczyna rosnąć i same zaczynają czytać te gazety dla dzieci i fora internetowe, zastanawiają się więcej nad tym, co kupić, więc wiem, że dla nich przygotowania dobiegły końca, a dla mężczyzny sprawy mają się nieco inaczej, kiedy po prostu każe się mu coś ci robić.

Ojcostwo było czasami rozważane i porównywane z koncepcjami społecznymi lub macierzyństwem. W tym procesie ojcostwo było postrzegane jako ważna, choć odmienna niż macierzyństwo rola, czasem jedynie jako jego uzupełnienie. Ponadto mężczyźni uważali, że matki mają wyjątkową relację z dziećmi ze względu na ich odmienną i intensywniejszą rolę w ciąży i rodzenie dziecka. Czasami ojcowie czuli się bardziej jak outsiderzy i dzieci były doręczane im jako przesyłka z oddziału noworodków ze szpitala.

Przemoc w rozmowie o ojcostwie

Kiedy mężczyźni myśleli o sytuacjach z przeszłości, czasami potrafili spojrzeć na siebie z punktu widzenia swoich dzieci jako przerażających, podłych i surowych ojców. Opisywali siebie jako krzyczących i stosujących twarde metody dyscyplinarne, które później okazały się niepotrzebne.

Fragment 16:

M2: Cóż, dzieci postrzegają mnie tylko jako strasznie negatywną i oczywiście przerażającą osobę, rozumiem to. I cholera, ja też bałem się siebie!

Występowały różnice między mężczyznami, jeśli chodzi o to, czy postrzegali swoją przemoc jako wpływ na dobrostan i zachowanie ich dzieci.

Fragment 17:

M3: Tak, nie doceniłem agresywnego zachowania wobec dzieci. . . Tak jakbyś krzychał lub coś łamał, więc nie jest to aż takie straszne.

T1: Czy to jest normalne?

M3: Tak, porównuję to z własnymi doświadczeniami z dzieciństwa. . . myślę sobie, że jeśli dziecko widzi, na przykład, kiedy bijemy się, to nie jest takie złe tak jak dla mnie w dzieciństwie, więc teraz, jeśli krzyczymy na siebie (w obecności dzieci), to wydaje mi się to całkiem normalne.

Fragment ilustruje, jak ojciec nie docenił skutków swojego agresywnego zachowania wobec swoich dzieci. Dla tego ojca przemoc werbalna lub lekkie akty przemocy fizycznej, takie jak złamanie czegoś, były normalne i uważał je za nieszkodliwe dla dziecka. W innych przypadkach ojcowie byli w stanie zrozumieć długoterminowe skutki przemocy wpływające na ich dzieci.

Fragment 18:

T1: Ale u dzieci nadal pojawia się strach?

M2: Zdecydowanie tak i będzie jeszcze tak długo.

Mężczyźni również oddzielili przemoc od ojcostwa. Agresywne zachowanie było sprzeczne z rolą ojca. Ten podział został dokonany poprzez opisanie użycia przemocy jako czegoś, co miało miejsce w przeszłości przez inną osobę.

Fragment 19:

M2: Nie ma, moim zdaniem, żadnych akceptowalnych podstaw, gdy patrzę na to w dzisiejszych czasach, nie ma dla akceptowalnych podstaw dla aktów przemocy..... To jest całkowicie zrozumiałe. Jak bym był zupełnie inną osobą.

Niektórzy mężczyźni, wyrażając żal z powodu przemocy wobec swoich dzieci, twierdzili, że nie rozumieją własnego agresywnego zachowania.

Fragment 20:

M2: Oczywiście, o czym myślałem..... nigdy nie chciałem w ten sposób skrzywdzić własnych dzieci, nie rozumiem, dlaczego tak się zachowywałem..... nie rozumiem.....nigdy sobie tego nie wybaczę.

Mężczyźni opisywali użycie przemocy jako coś, co „dzieje się w rodzinie”, to znaczy nauczyli się tego zachowania od swojego ojca lub opisali, że zostali „zmuszeni” do użycia przemocy jako środka obrony przed aktami przemocy ojca.

Fragment 21:

T1: Czy wobec dzieci, kiedy mieszkałeś w domu i rodzinie, robiłeś rzeczy, które uważałeś w tym momencie za złe?

M2: No cóż, tak, to były środki dyscyplinarne. . . teraz zrobiłbym to inaczej.

T1: Czy myślałeś wtedy, że były one w jakiś sposób edukacyjne?

M2: No tak, tak, prawdopodobnie wynika to z mojego dzieciństwa i może stamtąd. . . hmm, hmm, czego doświadczyłem tego jako dziecko, może wtedy myślałem, że jest to właściwe.

Przemocowe zachowanie przypisywano również własnemu brakowi zrozumienia mężczyzny lub ich niezdolności do wypracowania różnych stylów dyscypliny lub ojcostwa.

Fragment 22:

T1: Jakie były sytuacje, w których musiałeś dawać dzieciakom klapsy?

M2: Umm.....powiedziałbym, w takich sytuacjach, w których moje słowne upomnienia nie działały, kiedy podniosłem głos, to nie wystarczyło. To był mój własny brak zrozumienia, nie wiedziałem, jak poradzić sobie z sytuacją w inny sposób.

Dane pokazały również, że mężczyźni przyznają się do odpowiedzialności za przemoc. Mężczyźni ci uważali użycie przemocy za niewłaściwe i chcieli zmienić swoje zachowanie.

Fragment 23:

M1: Byłem agresywny i nie chcę już więcej być taką osobą i zmienić się, jeśli nie po to, by odzyskać rodzinę, to przynajmniej ze względu na siebie i moje dzieci.

Zostanie ojcem może również spowodować odejście od agresywnych zachowań. Dzieci mogą działać jako motywatorzy w procesie stawania się lepszym rodzicem, nie stosującym przemocy ojcem, współmałżonkiem, a nawet kompletnie inną osobą.

Podsumowanie

Celem tego opracowania było pokazanie koncepcji ojcostwa w modelu Jyväskylä oraz opisanie w jaki sposób mężczyźni, którzy dopuścili się przemocy wobec swoich partnerów, mówią o ojcostwie i jak postrzegają siebie jako ojców. Twórcy modelu wskazują, że dialogi i rozmowa o ojcostwie odbywała się we wszystkich grupach mężczyzn stosujących przemoc, w jakiejś formie, prawie na każdej sesji, a nawet była spontanicznie podnoszona przez jej uczestników. Ponadto, taka rozmowa była różnorodna i ten sam mężczyzna mógł mówić o ojcostwie z wielu, a nawet sprzecznych perspektyw, często na tej samej sesji. Dyskusja na temat nowego ojcostwa toczyła się również w grupach, na równi z tradycyjną rozmową o ojcostwie. Mężczyźni stosujący przemoc w tym badaniu, podobnie jak większość ojców, czerpali z tradycyjnych i nowych dyskursów na temat ojcostwa.

Mężczyźni stosujący przemoc są autorytarni i zorientowani na kontrolę, często określali siebie jako surowych i kontrolujących. Pedagogiczny aspekt dyscypliny był również wymieniany przez mężczyzn. Niektórzy z mężczyzn uważali, że ich dzieci nie szanują swoich matek, zmuszając tym samym mężczyzn do sprawowania w rodzinie funkcji dyscyplinarnych, stosując przemoc. Ojcostwo oparte na kontroli stanowi próbę ukształtowania cech dzieci i sterowania rozwojem osobowości dziecka. Mężczyźni uzasadniali swoje agresywne zachowanie jako jedyny sposób radzenia sobie z trudnymi sytuacjami rodzicielskimi i opisywali siebie jako niezdolnych do rozwiązywania sytuacji konfliktowych w bardziej konstruktywny sposób. Z danych zebranych przez twórców modelu wynika, że mężczyźni starają się zmienić lub zmienili swój dotychczas autorytarny styl. Style rodzicielskie ojców stosujących przemoc balansowały nieświadomie między stylem autorytarnym i obojętnym. Mężczyźni chcieli wytworzyć więź z dziećmi na głębszym poziomie. Kontrolną nad dziećmi postrzegali jako przeszkodę w tym wysiłku, co jest zgodne z podejściem dyscyplinującego lub ojca, który stosując różne formy przemocy tworzą dystans między sobą a dzieckiem. Mężczyźni czuli, że ich małżonki w jakiś sposób pozbawiają ich rodzicielstwa, a niektórzy twierdzili, że mają luźniejsze więzi ze swoimi dziećmi niż z małżonkami. Własne i pełne przemoc dzieciństwo było postrzegane jako kładące się cieniem na styl ich ojcostwa, a oni sami próbowali być innym niż ich ojcowie i nawiązać głębszą więź ze swoimi dziećmi niż oni ze swoimi ojcami.

Twórcy modelu Jyväskylä uważają, że kiedy w grupach terapeutycznych dyskutowano na temat przemocy, najczęściej nie dotyczyło to własnego ojcostwa mężczyzn ani rozmów o ich dzieciach. Brak rozmowy łączącej ojcostwo i przemoc świadczy, że mężczyźni nie widzą związku między przemocą wobec małżonków a ojcostwem. Nawet jeśli postrzegali swoją przemoc jako w jakiś sposób związaną z ich ojcostwem, to mówili o stosowaniu przemocy jako o czymś, co wydarzyło się tylko w przeszłości, a teraz postrzegali siebie jako zupełnie nowych, pokojowych ojców.

Badania nad ojcostwem w modelu Jyväskylä pokazują, że chociaż mężczyźni z reguły zdawali sobie sprawę z wpływu przemocy na ich dzieci, postrzegali przemoc jako prawo ojcowskie, które jako takie nie stoi w sprzeczności z dobrym ojcostwem. Pojęcie to jest ważne dla oceny czy mężczyźni, którzy są agresywni wobec swoich partnerów, mogą mimo wszystko być dobrymi rodzicami dla swoich dzieci. Wiele kobiet, które doświadczyły przemocy małżeńskiej, pomimo stosowania przemocy nadal uważało swoich małżonków za dobrych rodziców, gdyby tylko spędzali więcej czasu na zabawie z dziećmi lub brali odpowiedzialność za nie. Zatem według tych kobiet „dobry ojciec” niekoniecznie musiał być dobrym partnerem lub zaangażować się w opiekę nad dzieckiem na równi z matką.

W ich tradycyjnym dyskursie o ojcostwie jest ono postrzegane jako cel męskości, a ich związek z dziećmi był postrzegany jako odległy. Mężczyźni wyrażają w nim pragnienie niezależności i posiadania uprawnień właściwych dla małżonków. Tradycyjne prawa mężczyzn zostały podkreślone w sporach o opiekę poprzez koncepcję ojcostwa prawnego. Uważano, że rozwód ma duży wpływ na ojcostwo lub relacje pomiędzy ojcem a dzieckiem, ponieważ może wpływać na zwiększenie lub zmniejszenie wysiłków do bycia dobrym ojcem. Ojcostwo biologiczne było kontrowersyjne, gdyż dla jednych nie miało większego znaczenia, a dla innych dominowało w ich reprezentacji ojcostwa. Co więcej, w niektórych wypowiedziach ojcostwo biologiczne jest jedynym aspektem ojcostwa, a wszystkie inne nie mają jakiegokolwiek znaczenia. W nowym dyskursie o ojcostwie było ono postrzegane jako pozytywna, zmieniająca życie i stale ewoluująca postawa. Ponadto ojcostwo psychologiczne okazało się najważniejszym aspektem ojcostwa, co przejawiało się w rozmowie mężczyzn o byciu odpowiedzialnym ojcem, trosce o dobro i przyszłość swoich dzieci, pełnej świadomości ich osobowości czy okazywaniu empatii i miłości. Naukowcy zauważyli, że bycie ojcem zwiększyło chęć mężczyzn do pomocy

20

małżonkowi i większego uczestnictwa w życiu rodzinnym. Czasami ideały nowego ojcostwa były postrzegane jako sprzeczne z ich ideami męskości, ojcostwa i męskości, wywołując ambiwalentne uczucia. Nie rozstrzygając, czy ojcowie stosujący przemoc nie mają umiejętności ojcowskich można zauważyć, że często przejawiają oni silną motywację do zmiany dla dobra swoich dzieci. Agresywni ojcowie nie są pozbawieni emocji, ciepłych myśli lub zasad postępowania swoich dzieci, nawet jeśli ich zachowanie wobec może czasem wskazywać na coś innego. Co więcej, to, jak mężczyźni stosujący przemoc postrzegają swoje ojcostwo, nie można opisać w kategoriach jednej koncepcji lub struktury. Zajmowanie się kwestią dzieciństwa mężczyzn, a zwłaszcza ich ojców, wydaje się być ważną częścią dyskusji w grupach terapeutycznych. Tego rodzaju rozmowa może być związana z kwestią ojcostwa. Myśląc o sobie lub wspominając swoje dzieciństwo z ojcem stosującym przemoc, tacy mężczyźni mogą lepiej zrozumieć sytuację i doświadczenia swoich dzieci. Może to ułatwić pozytywne zmiany w relacji ojciec - dziecko, ponieważ wydaje się, że istnieje co najmniej silna motywacja do jej poprawy. Wyniki badań przeprowadzonych przez twórców metody wskazują na potrzebę omawiania przez ojców tematu ojcostwa w grupach terapeutycznych, ponieważ dla wielu z tych mężczyzn ich dzieci są silną motywacją do zaprzestania przemocy. Biorąc pod uwagę, że przemoc wobec dzieci jest nie mniej ważna niż przemoc wobec małżonka, a atmosfera przemocy dotyka dzieci, prowadząc grupę terapeutyczną nie należy unikać tego rodzaju dyskusji. Ojcostwo było postrzegane jako część procesu zmiany na lepsze w przypadku mężczyzn stosujących przemoc. Grupa terapeutyczna daje możliwość porozmawiania o ojcostwie i dokonania autorefleksji, które są ważnym czynnikiem w osobistym rozwoju u mężczyzn stosujących przemoc w kierunku niestosowania przemocy. Dlatego też dyskusje na te tematy nie powinny być zniechęcane, ale wspierane w środowisku terapeutycznym.